

POZİTİVİST MODERN BİLİMSEL YAKLAŞIMIN ELEŞTİRİSİ

Öğr. Gör. Akan YANIK¹

Yaşamın sürekliliğini ve gelişimini sağlayan tüm gereksinimler ve bu gereksinimler için oluşturulan çabaların yoğunluğu, nedeni ve sonucu şüphesiz bilgiye dayanmaktadır. Modern bilimsel yaklaşımla birlikte bilginin yalnızca sistemin sonuçlarını aktarmakla kalmayıp sistemin yaratıcısının da olması fikri ve bu yaratıcı bilginin matematiksel formüllerle kodlanma çabası bilgi kavramı üzerinde yoğun tartışmalar yaratmıştır. Bilgi sosyolojisi, epistemoloji ve bilim felsefesi gibi önemli disiplinlerin en önemli uğraşı alanı olan bilgi her ne kadar pozitivist modern bilimsel yaklaşımla yükselişe geçse de pozitivist karşıtı ve anti-bilim cepheleri sayesinde felsefi derinlik kazanmıştır. Bu çalışmada Gurvitch'in "Dialectique et Sociologie" kitabında (1985) ortaya koyduğu 7 bilgi türünden biri olan bilimsel bilgi eleştirel dayanakları ile ele alınıp tartışılacaktır.

Günümüz modern bilim anlayışı ve bilimsel bilginin temellerinin Galileo Galilei'nin astronomi gözlem tekniklerinden, Isaac Newton'un klasik mekaniğin temelini yaratan matematik yaklaşımlarından ve optik alanında yarattığı gelişmelerden, Bacon ve Descartes'in bilime yönelik geliştirdiği felsefi yaklaşımlardan geliştirildiği söylenebilir. Matematik, fizik, geometri, astronomi gibi bilimlere dayalı olarak gelişen bilimsel bilgi doğal olarak rasyonalizm, empirizm (deneycilik), sansüalizm (duyumculuk) ve pozitivism akımlarıyla şekillenmiştir (Arslan, 1990). Özellikle aydınlanma çağının yükselişiyle birlikte özellikle pozitivism büyük bir egemenlik alanına sahip olmuştur. Pozitivism ve empirizmin bilimsel bilgiye ve evrene dair geliştirdiği anlayışlar zamanla dikte edilen bir yaklaşım zinciri yaratmıştır. Modern bilim çerçevesinde dikte ettiği en önemli yaklaşım heterojen gibi görünen kosmos'un aslında homojen ve akılcı bir yapısı olduğu düşüncesidir. Bu yolla bilimin temel görevinin evrensel gerçekliğin ve akılcı yapısının deneysel veya gözlemsel yollarla keşfetmek olduğunu savunur (Guenon, 1986). Evrenin homojen olduğuna dair anlayış evrendeki tüm gerçeğin hiyerarşik bir düzende olduğunu ve bu düzenin mekanik bir saat gibi işlediği mantığını dayatır. Bu ise geleceğin ve gidişatın keşfedilebilir olduğunu ve belirli bir tekrarla akan gerçekliğin bilimsel yollarla ritminin ölçülebileceğine ulaştırmaktadır. Feyerabend (1975), pozitivismin "doğaya hakim olan yasalar homojen, düzenli ve mekanik olduğundan ve gelecekte de geçerli olacağından, olacak olanı şimdiden tespit etmek mümkündür" anlayışını bir hastalık ve pronoz benzeri bir heves olarak görmektedir. Pozitivism evrene dair varsayımlarının yanı sıra bilim yapısına dair de varsayımlarda bulunur. Buna göre bilim gözlemcinin nötr pozisyonunda olduğu bir nesnelliktir. Gözlemciyle gözlemlenen arasında kesin ve keskin bir mesafe olduğunu ve sosyal, kişisel, dinsel, siyasi ve ideolojik bir arınmışlığın mümkün olabileceğinden bahseder. En son ve önemli varsayım ise pozitivist bilimin ulaştığı sonuçların deneysel ve matematiksel yollarla elde edilmesinden ötürü (Özlem, 1999) evrensel ve zorunlu bir bilgi olduğu düşüncesidir.

Heliosentrik Teorisi benzeri teorilerden güç alan pozitivist modern bilimin ve bilimsel bilginin mekanik evren hayali özellikle Kopernik, Galilei ve Newton ile net olarak dile getirilmiştir. Her ne kadar 19. Yüzyılda bilimsel bilgi eleştirileri başladığı söylene de Kopernik'in "De revolutionibus or bim coelestium" adlı ünlü eserinin ortaya koyduğu "Heliosentrik Teori"yi destekleyen Galileo özellikle kraliyet bilim adamları tarafından eleştirilmiş ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır (Feyerabend, 1991). Aynı şekilde Newton "Spectrum Teorisi" o dönemde Robert Hooke gibi Royal Society üyelerince eleştirilere uğraması geçmiş dönemlerde de bilimsel bilgi eleştirilerinin yapıldığını göstermektedir (Demir ve Acar, 1992). Fakat 19 yy. sonrası pozitivist bilimsel anlayış eleştirel düşüncelerde patlamalar yaratmıştır (Chalmers, 1990). Özellikle fizikçi ağırlıklı pozitivist anlayışa karşı romantizm akımı ortaya atılmış ve edebiyatçı aydınların yoğun eleştirileri bilimsel bir kutuplaşma yaratmıştır. C. P. Snow (1973) İki Kültür adlı eserinde bu durumu bilim üzerinde sistematik eleştirinin doğuşu olarak ifade etmiştir. Bu çalışmada pozitivist modern bilime ve bilimsel bilgiye dair eleştiriler temel olarak Kuhn önderliğindeki sosyoloji temelli bilgi felsefesi ve doğu

¹ Öğr. Gör. , Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
Bu çalışmanın bazı bölümleri 2007 yılında Panatinakos Üniversitesi ve 2008 yılında Simon Fraser Üniversitesindeki konferanslarda Öğr.Gör. A. YANIK ve Öğr. Gör. R.S. YELKENCİ tarafından sunulmuştur.

felsefesi temelli anti-bilim (fransiskan yapısalcılık veya ludditeist çerçeve) cephesi ışığında yapılacaktır.

MODERN BİLİMİN METODOLOJİK ELEŞTİRİSİ

Modern bilimsel yaklaşımda bilimin evreni anlama ötesinde çözümlerinin ekonomik sistem ile uyumlu çıktılar oluşturması anlayışı, metodolojik içeriklidir. Modern bilime göre, *Organon*'dan *Novum Organum*²'a geçiş felsefi ve paradigma içeren bir dönüşüm olsa da Descartes'e göre (1997) 'Doğanın kitabının heyecanla okunması' telaşı sadece doğayı anlama çabasına bağlı değil, ekonomi ve ideoloji gibi suni sebeplere bağlıdır. Mekanik evren anlayışı ile evrenin düzenini ve tekrarını öngören pozitivist anlayış öngörülebilir bir evren tasarımı ortaya koyarak aslında evrende bilim ışığında mutlak bir hakimiyet kurulabileceğini ispatlamaya çalışmaktadır. Bu durum, Descartes'in ekonomi ve ideoloji gibi suni sebepler kastını net olarak açıklamaktadır. Çünkü hakimiyetin kimler tarafından sağlanacağı ve hakimiyetin neler yaratacağı önemli bir eleştirel nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pozitivizm felsefesi altında yatan temel yapı aslında fizik biliminden türetilen anglo-sakson deneyçi düşüncenin modern mantık adı altında tüm disiplinlere tek ve en doğru yöntem olarak önerilmesinden ibarettir (Nedham, 1983). Dönemin ve aydınlanma akımının etkisiyle zoraki kartezyen akılçılığın evrenselleştirilmeye çalışılması kuantum fiziği kavramının gelişimine kadar güçlü bir akım olarak bilim dünyasına sirayet etmiştir. Fakat özellikle Viyana Okulu kuramcılarının geliştirdiği Mantıkçı Pozitivizm anlayışı ile kuantum fiziği sonrası tüm eleştiriler belirli bir dizi mantık altında cevaplanmaya çalışılmıştır. Mantıkçı Pozitivizm anlayışı özetle şu mantığı ortaya koymaktadır: "İnsanlığın zaman içinde farklı disiplinler olarak ortaya koyduğu fizik, psikoloji, doğa bilimleri, edebiyat, felsefe ve diğer tüm özel bilimler aslında tek bir bilime tek bir bilime işaret etmektedir. Bundan dolayı zamanla birbirinden ayrılan tüm disiplinleri toplayan bir bilimin yaratılması gerekmektedir." Mantıkçı Pozitivizm bu ülküye doğrulama (Demir, 1992) yani tümevarımla ulaşılacağını söylemektedir. Bu söylem de aslında pozitivistin temel anlayışı olan tekrarlı tikel gözlemlerden tümel sonuçlara ulaşma gayesine işaret eder. Tikel gözlemlerden evrensel gerçeklere ulaşma ve düzenin içindeki mekanik evreni keşfetme anlayışı Isaac Newton ile yükselişe geçen doğaya hakim olma güdüsüyle ve söylemleriyle gelişmiştir. Mekanik evren öngörüsünün bir tezahürü olan kosmos'un hareketlerinin bir uyum içinde olduğu ve bu uyumun matematiksel olarak izah edilebileceğini savunan pozitivist modern bilimsel yaklaşım (Poper, 1985) Newton Fiziği ile evrene otomatik işleyen bir saat olarak bakmaktadır (Uyanık, 2003). Descartes'de Yöntem Üzerine Söylemler adlı eserinde (1997) en az Newton kadar evrenin saat gibi işleyen mekanikliğini ve değişmez yasalarının olduğuna inanmaktadır.

Pozitivist bilim geleneğinin hakim olduğu bilim felsefesi tartışmalarının yönünü değiştiren ve tartışmaları sosyoloji alanına taşıyan Kuhn, Aydınlanma Çağı'nın en tutkulu kavramı olan "ilerleme" düşüncesinin sözcülüğünü yapan ve deneyçi bilim geleneğinin çağdaş uzantısı olan pozitivistlerin, *bilim birikimli ve düzenli ilerler* tezini temelden sarsmıştır (Yazıcı, 1999). Ona göre bilim, kesintisiz bir birikimle değil, aksine, zaman zaman büyük kesintilere uğrayıp büyük kopmalar yaşayan, zaman zaman ise devrimsel sıçramalarla ilerleyen bir yapıda olduğunu ortaya koymuştur (Kuhn, 1970). Bilimsel gelişmenin evrimsel bir süreç gibi sıralı ve kesintisiz ilerlemediği savunan Kuhn bilimin işleyişini "bilim öncesi dönem, olağan bilim, bunalımlar, bilimsel devrim, yeni olağan bilim, yeni bunalımlar..." gibi dönemler (Kuhn, 1992) içinde görür. Bunun yanı sıra bilimin akılcı ve tarafsız bir faaliyet olmadığını söyleyerek pozitivistin en önemli anlayışını da eleştirmiştir. Kuhn'a göre bilimi yönlendiren temel faktör bilim adamlarının psikolojik ve sosyolojik özellikleridir. Bilimsel bulguları denetleyecek evrensel bir ölçüt yoktur ve çoğu zaman bilimsel yasalar bilim adamları arasındaki konvansiyonlarla üretilir. Bu düşünceleri topluca değerlendirdiğimizde Kuhn'un amacının pozitivistin temel varsayımlarını yıkmak olduğu açıkça görülecektir. Feyerebend (1975) ise tıpkı Kuhn gibi pozitivistin "ancak tikel gözlemler ve deneylerle gerçek sonuçlara ve evrensel bilgiye ulaşılır" anlayışını eleştirir ve farklı yöntembilimlere dikkat çeker. "Bilimin dışında başka kurtuluş

² Aristoteles'in orta çağ boyunca etkinliğini sürdüren *Organon* adlı yapıtı ve yöntemi, aynı zamanda bir evren tasarımı ve ekonomik sistem ile uyumludur. Bundan sonra, önemli bir paradigmatik dönüşümü simgeleyen Bacon'un *Novum Organum* adlı eserinde öngördüğü yöntem de farklı bir ekonomik sistemle bütünlük göstermektedir.

veya doğru yoktur” (extra scientiam nulla salus) söyleminin masaldan ibaret olduğunu aktaran Feyerebend, “everything goes” (herşey akar veya gider) sözüyle, pozitivism anlayışının bilim devinimsel ve birikimli ilerler tezinin tersine devrimsel ve anarşist bir akışla ilerlediğini anlatır.

LUDDITEİST - MARKSİST CEPHE

İlk olarak Needham'ın “Scientisizm” eleştirisini yaptığı Science and Civilization in China (1953) adlı eserinde karşılaşılan Ludditeist³ kavramı “araçlar vasıtasıyla nesneleştirilmeye isyan edenler” düşüncesini anlatır. Bu eserde Nedham, pozitivismin fizik bilimi çerçevesinde doğrulara ulaşma tarzını ve gerçeğin yalnızca bilimsel doğrularla ulaşılabilir söylemini eleştirerek bunun bir anglo-sakson hastalığı olduğunu aktarır. Anti-bilim hareketinin temsilcisi olan Nedham, Scientisizm kavramı üzerinden eleştirilerini oluşturur ve bilimin tek geçerli bilgi edinme yolu olduğu inancını bu kavram üzerinden reddeder. Özellikle Çin ve Hindistan'daki Doğu Felsefesinden etkilenen Nedham, pozitivismin indirgemeci bakış açısının nedenlerini farklı açılardan ele alır. Nedham'a göre aydınlanma çağı sonrası mekanik materyalizmin egemenliği ile doğanın kutsallığının reddedilmiş ve insanın anlayamadığı, gözlemleyemediği veya ölçemediği her şeyi reddetmesiyle indirgemeci bir zihniyetin oluşmaya başladığına dikkat çekmektedir (Nedham, 1983). Pozitivism anlayışını güçlendiren bu indirgemeci yaklaşım aslında insanın algılama ve ölçümleme beceriksizliğinden kaynaklanan sorunun doğanın bir sorunu olarak görülmesiyle meydana gelmiştir. Epiküryen felsefe ışığında yorumlarsak, insanın duyularıyla ve aklıyla ilgili eksiklikleri beden, ruh ve doğa birlikteliğini bozmuş ve gerçek, bilimsel varsayımlarla yeniden yaratılmaya çalışılmıştır. Ludism veya anti-bilim cephesinin ikinci ve en önemli dayanağı özellikle Frankfurt Okulu temsilcilerinin araştırmalarının da temelini oluşturan Marksist yaklaşımdır (Magee, 1979). Jürgen Habermas, Marcuse ve Baudrillard pozitivist modern bilimin her şeyin temelini mekanikleştirme ve evrenselleştirme çabalarını yaşamın doğasına ve dengesine müdahale olarak görür ve heterojenliğe karşı bu hareketin temelinde kolay yönetilebilir homojen bir dünya hayali yatmaktadır. Özellikle sosyolojik açıdan konuyu ele alan Baudrillard'a göre homojenleştirme çabaları geniş homojen kitleler yaratarak aynı şekilde, aynı hızda ve en tehlikelisi aynı zamanda eylem tepkilerine sahip olması kaynakların hızla tüketimine ve rekabetin şiddetlenmesine neden olmaktadır. Bu durum doğaya aykırı ve bir paradokstur.

Tüm eleştirel yaklaşımlar modern bilimin “Get Universe” veya “Knowledges of the Universe” olarak özellikle teknoloji boyutlu evreni anlama çabalarına karşı çıkmamaktadır. Karşı çıkılan nokta, ilk olarak bilgiye ulaşma yolunun sırf deney ve gözleme dayalı olarak kısırlaştırılması ve pozitivist bakış açısı altında sınırlı yöntemlerle pozitivist bilimin her şeyin dayanağı ve cevap vericisi olduğu düşüncesidir. İkinci olarak bilimsel yöntemlerle evrenin sınırlarını evren (doğa ve insan) ile birlikte bulduktan sonra bulunan sınırları ekonomik ve güç kaygılarıyla piyasalaştırmak ve evrenin aleyhinde kullanmaktır. Eleştirel yaklaşım, karşı çıkılan ilk noktayı metodolojik ve epistemolojik yaklaşımlarla çözerken; karşı çıkılan ikinci noktayı da Marksizm temelli sosyal çözümlerle ve eleştirilerle irdellemektedirler.

³ Leichestre'li Ned Ludd'un başlattığı isyanda makineleşme sonrası dönemde esnaf locaları, toplu üretim yapan işletmelerin makineleri tahrip etmiş ve fabrika sabotajları gerçekleştirmişlerdir. Bu isyanda loca esnafları makine dişlilerine “sabo” denilen tahta ayakkabılarını koyarak dişlilere zarar vermişlerdir. Sabotaj kelimesi de bu olaydan ileri gelmektedir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Hüsametdin (1990). Bilimsel Bilginin Sosyolojisi, Vadi Yayınları: Ankara.
- CHALMERS, Alain (1990). Bilim Dedikleri, Vadi Yayınları: Ankara
- DESCARTES, René (1997). Yöntem Üzerine Söylemler, İdea Yayıncılık: İstanbul
- DEMİR, Ömer (1992). Bilim Felsefesi, Ağaç Yayınları: İstanbul
- DEMİR, Ömer ve ACAR, Mustafa (1992). Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları: Ankara
- FEYERABEND, Paul K. (1975). Against Method, Humanities Press: London
- FEYERABEND, Paul K. (1991). Özgür Bir Toplumda Bilim, Ayrıntı Yayınevi: İstanbul
- GUENON, Rene (1986) Modern Dünyanın Bunalımı, Risale Yayıncılık: İstanbul
- GURVITCH, Georges (1985). Sosyoloji ve Felsefe, Değişim Yayınları: İstanbul.
- KUHN, Thomas S. (1970). The Structure of Scientific Revolution, The University Of Chicago Press: Chicago
- KUHN, Thomas S. (1992). Eleştirmenlerime Cevaplar, Paradigma Yayınları: İstanbul
- MAGEE, Bryan (1979). Yeni Düşün Adamları, MEB Yayınları: Ankara
- NEEDHAM, Joseph (1953). Science and Civilization in China, Cambridge University Press: New York
- NEEDHAM, Joseph (1983). Doğunun Bilgisi Batının Bilimi, (Çev. H. Ü. Nalbantoğlu), MEB Yayınları: Ankara
- ÖZLEM, Doğan (1999). Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci, İnkılap Kitabevi: İstanbul
- POPER, K Raimund (1985). Tarihselciliğin Sefaleti, Orman, Sabri (Çev.), İnsan Yayınları: İstanbul
- SNOW, C. P. (1973) İki Kültür, Varlık Yayınları. İstanbul
- UYANIK, Mevlüt (2003). Felsefi Düşünceye Çağrı, Elis Yayınları: İstanbul
- YAZICI, Sedat (1999). Felsefeye Giriş, Alfa Basım-Yayıncılık: İstanbul